

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 303.424 (73)

СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКИХ «ФАБРИК ДУМОК»

Привроцький В.П.

Тернопільський національний економічний університет

Досліджено процес становлення та функціонування аналітичних центрів США як суб'єктів суспільно-політичного життя. Оцінено їх вплив на наукові дослідження в сфері вироблення та втілення державної політики. Визначено характерні риси американських науково-дослідницьких організацій. Наведено критерії оцінки впливу «фабрик думок» на політичне та суспільне життя. Охарактеризовано їх сучасні проблеми діяльності.

Ключові слова: «фабрики думок»; державна політика; неприбуткові організації; дослідницькі центри; громадянське суспільство.

Постановка проблеми. В останні десятиліття роль «мозкових центрів» як інституцій формування та часто і втілення державної політики тільки збільшується. Важливою функцією даних центрів, також, є і суспільна діяльність та просвітлення населення щодо об'єктивної реальності, що його оточує. Американські аналітичні центри є лідерами в світі по кількості і якості дослідницьких організацій. Їхній досвід є безцінним для світу та прикладом для наслідування у даній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню «мозкових центрів» приділяли увагу багато вчених. Цю проблематику досліджували Джеймс Сміт, Доналд Ебельсон, Довід Річчі, Річард Хаас, Ендрю Річ, Діана Стоун, Ендрю Денхем, Марк Гархет, Ерік Джонсон, Рена Марустян, Ніна Ржевська, Геннадій Кочетков, Віктор Супян. Хаас ввів в принцип «оберткових дверей» в сферу «фабрик-думок». Також, він вважав, що «мозкові центри» періодично функціонують в якості пасивних суб'єктів, які сприяють викристалізації обґрунтованого дискурсу для вищих осіб держави. Д. Стоун запропонувала типологізацію послуг, що надають аналітичні центри, крізь призму попиту, поділивши їх на: знання та досвід, відстоювання та аргументація, організаційні та технічні послуги. Більшість дослідників аналізували типологію «фабрик думок» та встановлювали відмінності між мозковими центрами та іншими організаціями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу даній темі з боку науковців, формування та діяльність американських дослідницьких центрів не була цілісно представлена та систематизована. Також, у зв'язку з високою мінливістю зміни їх ролей та постійній модифікації, пристосуванню до ринкових умов, деякі досліджені уже аспекти та елементи американських «мозкових центрів» втрачають свою актуальність.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження діяльності та історичних аспектів формування «мозкових центрів» США. Відповідно до мети, ставляться такі завдання: визначити каталізатори створення дослідницьких організацій США; визначити їхні характерні особливості;

обґрунтувати важливість існування «фабрик думок» для американської держави.

Виклад основного матеріалу. Спочатку термін «мозковий центр» використовувався в Сполучених Штатах Америки в роки Другої світової війни для позначення надійно захищеного укриття, де воєначальники могли зустрічатися для обговорення стратегічних питань. Це дуже вузьке словосполучення з тієї пори істотно розширилося, охопивши близько 1835 американських організацій, які займаються політичним аналізом, і ще приблизно 2500 подібних інститутів по всьому світу. Поняття «мозкового центру» може описувати організацію, подібну корпорації «РЕНД» (Research AND Development) – одного з головних американських науково-дослідних інститутів із зовнішньої і оборонної політики, що має понад 1000 штатних співробітників і річний бюджет понад 100 мільйонів доларів. Але воно ж може застосовуватися і для опису більш скромною політичною інституції – такої, як вашигтонський Інститут політичних досліджень, організації, де працює менше двадцяти співробітників, і чий бюджет не перевищує 1-2 мільйонів доларів [1, с. 158].

Досвід США показує один з можливих варіантів історії становлення «фабрик думок», а також масштабу і результативності їх діяльності. Американські «фабрики думок», історично створювалися насамперед військовими відомствами, зацікавленими в розробці комплексної технології акумулювання інформації – із залученням цивільних фахівців, що володіють широкими знаннями в різних (в тому числі політичних) аспектах стратегічного аналізу. У 1956 р. з ініціативи міністра оборони США на базі п'яти найбільших університетів було створено комерційну дослідницьку організацію під назвою «Інститут оборонного аналізу». Менш ніж за 10 років інститут виріс у велику наукову установу зі штатом кількістю в 600 чоловік. У 60-і роки ХХ ст. в США налічувалося вже близько 200 «фабрик думок» самого різного профілю.

Необхідно підкреслити важливий аспект в історії американських дослідницьких центрів. Керівництво Пентагону спочатку відмовилося від створення аналітичних центрів всередині військового відомства, хоча утримування неза-

лежних або частково незалежних неприбуткових центрів обходилося набагато дорожче. Заробітна плата в «фабриках думок» значно перевищувала оклади державних службовців. Керівництво Пентагону виходило з того, що в результаті опори на «внутрішні» центри постраждала б якість наукового консультування, втративши широту і глибину охоплення, властиві незалежним науково-дослідним організаціям.

Розвинена система дослідницьких центрів у США створювалася завдяки двом базовим чинникам – послідовній державній політиці і приватній ініціативі, яка заохочувалася державою. При цьому роль урядового впливу широко варіюється залежно від специфіки того чи іншого проекту, від символічної фінансової і наукової підтримки за переважної участі приватних інвесторів до створення коштом держави окремого дослідницького бюро з мінімальним впливом сторонніх учасників. Саме гнучка і водночас систематична робота влади зі створення мережі інтелектуальних центрів дала змогу сформувати у США до кінця 1960-х рр. потужні наукові та інтелектуальні ресурси, використовуючи які уряд міг успішно вирішувати завдання довгострокової політики [2, с. 281-282].

В кінці 70-х, на початку 80-х років ХХ ст. в США став з'являтися новий тип «фабрик думок». Це були ідеологізовані, орієнтовані на політичну активність організації, засновані, як правило, з метою просування певних ідейних цінностей або, точніше, зразків мислення. Серед них варто виділити Інститут Катона і фонд «Спадщина» – ідеологічно забарвлені організації, що займаються не абстрактно-політичними теоріями, а пропагандою неоконсервативних ідей в політичній і особливо економічній сферах. У 80-х роках такі центри були на підйомі свого впливу.

На початку 90-х років у розвитку американської політичної думки намітився поворотний момент, пов'язаний з загальносистемними зрушеннями в міжнародних відносинах. Він привів до більш чіткого ідеологічного оформлення різних «фабрик думок»: появились як чітко продекларативні, так і прореспубліканському (більш консервативні) інститути, кожен з яких прагнув просувати власну, по можливості унікальну концепцію, здатну забезпечити аналітичну та консультативну підтримку прийняття політичних рішень в нових умовах закінчення «холодної війни» і перетворення США в єдину наддержаву. Результатом стали бурхливі дебати як в академічному середовищі, так і в публічній сфері, проте практична діяльність більшості подібних інтелектуальних центрів в 90-і роки зосередилася в основному на вирішенні «прикладних» завдань, тобто в більшій мірі на політичній технології, ніж на виробленні дійсно інноваційних концептуальних підходів. У плані ж ідеологічних орієнтирів протягом двотисячних років американське експертне співтовариство все ж переважно залишалося під впливом консервативних ідей, що в першу чергу пов'язано з приходом до влади команди Дж. Буша.

Варто констатувати, що незалежно від етапу свого розвитку «фабрики думки» США завжди переслідували одну мету: залучення людей, здатних генерувати ідеї, до вирішення політично значущих проблем. При цьому види вирішува-

них проблем, форма організації «фабрик думки», замовник, види звітності тощо, природньо, розрізнялися [3].

Американський досвід створення «фабрик думок», як спеціалізованих організацій, що займаються виробництвом особливого інтелектуального продукту – пропонованого до реалізації замовником політичного рішення, характеризується кількома основними рисами:

- Уряд США незмінно демонструє зацікавленість у розвитку «фабрик думок» і розширенні їх науково-дослідного потенціалу;

- Самі «фабрики думок» створюються і функціонують переважно як неурядові структури, роль урядових аналітичних центрів в порівнянні з найбільшими недержавними «фабриками думок» децю навіть другорядна;

- Прагнучи диверсифікації кола своїх клієнтів і партнерів, «фабрики думок», тим не менше, приділяють особливу увагу підтримці постійних зв'язків з державними установами.

У «Рейтингу експертно-аналітичних центрів світу – 2013», офіційно опублікованому 22 січня 2014 р., подано світову рейтингову оцінку аналітичних центрів у сфері зовнішньої політики та міжнародних відносин. Основні «мозкові центри США, які увійшли до рейтингу, та їхня позиція в ньому: Інститут Брукінгса (провідний інститут – 1-е місце за рейтинговим списком); Фонд Карнегі за міжнародний мир (2-е місце); Рада з міжнародних відносин (4-е місце); Центр стратегічних та міжнародних досліджень (5-е місце); Міжнародний науковий центр ім. Вудро Вільсона (12-е місце); Корпорація «РЕНД» (13-е місце); Інститут Като (15-е місце); Центр нової американської безпеки (17-е місце); Центр американського прогресу (18-е місце); Атлантична Рада США (20-е місце); Інститут Гувера (21-е місце); Фонд «Спадщина» (23-е місце) та ін. [4, с. 96-97].

Щодо поділу на категорії аналітичних центрів, то найбільш логічною видається класифікація, запропонована відомим дослідником американських «мозкових центрів» М. Ахмадом – виходячи з їх афілійованості, організаційної структури та дослідницької культури, політичної та ідеологічної орієнтації. Відповідно до цього підходу виділяються наступні типи «мозкових центрів»: академічні; контрактні; політично орієнтовані центри підтримки. Втім, зустрічаються центри, що поєднують в собі всі три напрямки. З точки зору ідеологічної орієнтації представляється логічним виділення п'яти основних категорій «мозкових центрів» – консервативних, правочентристських, центристських, лівоцентристських і так званих прогресистських (соціал-демократичного спрямування) [5, с. 534].

Розглянемо докладніше кожен з трьох основних організаційних типів американських «мозкових центрів». До академічних центрів відносяться дослідні організації, що мають стійку репутацію незалежних структур і відрізняються високими науковими стандартами. Вони самі вибирають напрямки своїх розробок, причому саме дослідники відіграють визначальну роль у виборі тем аналізу.

Фінансування ці установи отримують з різних джерел, що дозволяє їм зберегти свою незалежність. До такого роду центрів відносяться

Брукінгський інститут, Американський інститут підприємництва, Центр стратегічних і міжнародних досліджень. Зберігаючи академічне реноме і високий науковий авторитет, прагнучи до наукової неупередженості, ці центри мають різну ідеологічну орієнтацію. Найбільш представницьким прикладом академічного центру є Брукінгський інститут. Його, як ніякий інший «мозковий центр» США, можна охарактеризувати як «університет без студентів» [6, с. 20-22].

Контрактні «мозкові центри», як і академічні, часто використовують в своїй роботі фахівців з досвідом роботи в університетах, що мають наукові звання і високу репутацію. Вони також прагнуть до проведення досліджень, що ґрунтуються на об'єктивному погляді на ті чи інші процеси і явища. Істотні відмінності від академічних центрів – джерела фінансування та механізм визначення напрямків досліджень.

Головним джерелом фінансування цих організацій є урядові відомства, вони ж в значній мірі визначають і напрями досліджень, укладаючи контракт, де обумовлюються всі умови виконання роботи (фінансові, організаційні, правові). Результати досліджень представлені у вигляді детальної доповіді замовнику, фінансувати роботи, на відміну від практики академічних дослідницьких центрів, що публікують свої результати для широкої публіки. Акцент в розробках контрактних центрів робиться не на фундаментальні дослідження, а на прикладні, з обов'язковим набором рекомендацій для прийняття тих чи інших політичних рішень і їх реалізації.

Яскравим прикладом контрактного типу «мозкових центрів» є корпорація «РЕНД», створена для консультування американських військово-повітряних сил (ВПС) по проблемам міжконтинентальних засобів доставки. Маючи формальний статус незалежної неприбуткової корпорації, фінансово «РЕНД» такий, звичайно, не є, оскільки виконує свої контракти на державні гроші. В результаті існують і обмеження на вибір тем для досліджень. Разом з тим, хоча «РЕНД» і фінансується переважно з державних джерел, вона прагне зберегти зважений незаангажований погляд на розглянуті проблеми, що зробило корпорацію вельми авторитетною організацією в дослідницьких колах. Одним з переваг «РЕНД», крім висококваліфікованого кадрового складу і надійного фінансування, є, як і в Брукінзькому інституті, міждисциплінарний характер досліджень.

Головне завдання ідеологічно, політично і тематично орієнтованих «мозкових центрів» – проведення досліджень і надання політикам інформації з різних актуальних питань. При цьому на відміну від академічних і контрактних, даний тип «мозкових центрів», скоріше, лобіює свої ідеї в конкретній аудиторії, ніж поширює їх серед широкого загалу. Вони спеціалізуються в основному на короткострокових розробках, публікуючи результати своїх досліджень в широкому друці. «Мозкові центри» політичної підтримки, як правило, швидше, прагнуть довести правоту своїх позицій, ніж проводити неупереджені наукові дослідження. Внаслідок цього результати їх розробок нерідко виглядають не цілком збалансованими. Американські дослідники діяльності «мозкових центрів» відзначають в зв'язку з цим,

що такі центри підтримки в більшості своїй не є генераторами нових ідей, а скоріше, їх розповсюджувачами [7].

Вельми показовим прикладом такого типу «мозкових центрів» є фонд «Спадщина». Будучи корпорацією, фонд залучає 45% коштів від своїх членів, отримуючи решту фінансування від інших корпорацій і фондів. Це дозволяє підтримувати статус незалежної дослідницької організації. Фонд «Спадщина» – однозначно консервативний центр, він прагне до того, щоб результати його досліджень відповідали певним ідеологічним уявленням.

Відстоюючи традиційні американські цінності, сильну оборону країни і обмежене державне втручання в економіку, фонд вельми агресивно відстоює ці ідеї [6, с. 29-31]. Він нерідко звинувачує державні органи в проведенні лівої і неефективної політики і тим самим привертає до себе медійну увагу. Таким чином, фонд «Спадщина» відкрито заявляє про свої політичні вподобання, підкреслюючи, що його завдання – поширення серед політиків і населення країни правих консервативних ідей.

Досить складно оцінити ефективність роботи тих чи інших незалежних дослідницьких організацій. Окрім того, що ці центри виробляють певний науковий продукт, вони часто мають прямий вплив на прийняття політичних рішень (що, власне, є однією з головних цілей їх існування), і на формування громадської думки, привертаючи увагу громадськості до нових актуальних викликів. Як правило, «мозкові центри» впливають на політичні рішення наступним чином: розробляючи оригінальні нові ідеї для прийняття рішень; будучи кадровим ресурсом для втілення політичних рішень в життя; проводячи публічні дискусії з суспільно важливих питань; інформуючи громадськість про ті чи інші проблеми та шляхи їх вирішення; надаючи інтелектуальне і експертне сприяння державним органам, які проводять ті чи інші політичні рішення [8].

Д. Абельсон, аналітик в галузі діяльності «мозкових центрів» США, зокрема, пропонує цілий ряд критеріїв, за якими можна зробити висновок про їх вплив на суспільне і політичне життя:

- Рівень залучення уваги до вирішення важливих, суспільно важливих проблем через засоби масової інформації, за допомогою інформування уряду, через створення громадських коаліцій тощо;
- Формування політичних концепцій в процесі проведення досліджень, підготовки доповідей, публічних слухань, підготовки проектів тощо;
- Участь в реалізації політики на контрактній основі в якості радників, консультантів, аналітиків;
- Масштаби залучаються центром ресурсів (фінансових, кадрових), що дозволяють більш ефективно виконувати поставлені завдання;
- Участь в публічних заходах і офіційних зустрічах в якості радників (виступи на телебаченні, в пресі, Інтернеті);
- Конкретні рекомендації, прийняті органами виконавчої влади до реалізації в тій чи іншій області політики [9, с. 76-77].

Особлива роль і значення «мозкових центрів» в політичній системі США стають зрозумілими в період зміни президентських адміністрацій, коли з провідних «мозкових центрів» співробітники цілими командами переходять на роботу на

ключові позиції в новій адміністрації, а заміщені ними політичні бюрократи йдуть на тимчасову роботу в ті ж центри. Так, наприклад, Дж. Подест, керівник апарату Білого дому в роки президентства Б. Клінтона, під час правління республіканців займав пост президента Центру за американський прогрес (Center for American Progress) і одночасно був зареєстрованим лобістом, а після перемоги на президентських виборах Б. Обами призначений керівником перехідної команди демократів.

Одна з серйозних проблем, пов'язаних з діяльністю «мозкових центрів», що активно обговорюється в США в даний час, полягає в тому, що ці центри стали використовуватися політичними партіями і великим бізнесом для досягнення своїх приватних інтересів. Фактично, їм відводиться роль потужних PR-центрів в справі відстоювання певних інтересів і ідей. На відміну від університетських дослідницьких центрів, вся діяльність яких знаходиться під жорстким контролем академічної спільноти через систему експертних оцінок, «мозкові центри» безпосередньо пов'язані з джерелами свого фінансування. Критерій достовірності, обов'язковий для університетських дослідників, абсолютно не важливий для «мозкових центрів», які «продають» свої послуги зацікавленим замовникам.

У сучасній системі політичних відносин США «мозкові центри» надають політичним партіям і

великому бізнесу дослідницьку базу для обґрунтування їхньої стратегії та моделей поведінки. Сьогодні «мозкові центри» дають бізнесу і політикам (якщо використовувати модний термін) можливість для «політичного аутсорсингу». Однак при цьому «мозкові центри» звільнені від оподаткування, тобто такий «політичний аутсорсинг» здійснюється за рахунок громадських коштів, за рахунок бюджету. Щоб цей зв'язок не була очевидним, компанії спрямовують кошти в «мозкові центри», як правило, не безпосередньо, а через благодійні фонди. Саме таким чином, наприклад, «ЕксонМобіл» протягом багатьох років фінансує «дослідження» впливу теплових двигунів на глобальне потепління, а «Філіп Морріс» – вивчення залежності захворюваності на рак легенів від куріння.

Висновки. Отже, «фабрики думок» є одним з найважливіших суспільно-політичних елементів системи США. Процес їх формування розпочався в 50-х роках ХХ століття. Дані інституції постійно перебувають в процесі трансформації під впливом нових технологій та вимог часу. Специфічною особливістю американських науково-дослідних центрів є їхня синергія з державою. «Мозкові центри» служать не тільки джерелом наукової та експертної документації, а й джерелом кадрів для американської державної машини. Є й не вирішені проблеми в даній сфері, як от їх дослідницька залежність від джерел фінансування.

Список літератури:

1. Bowler Sh., Farrell D. The Internationalization of Campaign Consultancy // Campaign Warriors: Political Consultants in Elections / Ed. by James A. Thurber, Candice J. Nelson. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press. – 2000. – P. 153-174.
2. Марутян Р. «Фабрики думки» США як центри мобілізації інтелектуальних ресурсів / Р. Марутян // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2010. – Вип. 2. – С. 275-282. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_2_38
3. Беляева Н., Зайцев Д. Аналитические центры как субъекты политики: механизмы влияния на выработку политических решений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hse.ru/edu/courses/11201388.html
4. McGann J. Global Go To Think Tank Index Criteria, Methodology and Timeline / J. G. McGann. Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania / Director J. G. McGann. – 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gotothinktank.com/dev1/wpcontent/uploads/2014/01/Global_Go_To_Think_Tank_Index_Criteria_1.pdf
5. Ahmad M. US Think Tanks and the Politics of Expertise: Role, Value and Import. The Political Quarterly. – 2008. – Vol. 79, № 4, October-November. – P. 529-555. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-23X.2008.00964.x/e.pdf>
6. Weidenbeum M. The Competition of Ideas. The World of the Washington Think Tanks. Brunswick. – 2009. – Transaction Publishers. – P. 128.
7. Goodman J. What is a Think Tank. National Centre for Policy Analysis. – 2005. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201182_What-is-a%20think-tank.pdf
8. DeMuth Ch. Think Tank Confidential. The wall Street Journal. October 11. – 2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.opinionjournal.com/extra/id=10010718>
9. Abelson D. Do Think Tanks Matter? Assessing the Impact of Public Policy Institutes Donald E. Abelson Montreal: McGill-Queen's University Press. – 2002. – 246 pp.

Привроцкий В.П.

Тернопольский национальный экономический университет

СТАНОВЛЕНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АМЕРИКАНСКИХ «ФАБРИК МЫСЛЕЙ»

Аннотация

Исследован процесс становления и функционирования аналитических центров США как субъектов общественно-политической жизни. Оценено их влияние на научные исследования в сфере выработки и осуществления государственной политики. Определены характерные черты американских научно-исследовательских организаций. Приведены критерии оценки влияния «фабрик мысли» на политическую и общественную жизнь. Охарактеризованы их современные проблемы деятельности.

Ключевые слова: «фабрики мысли»; государственная политика; неприбыльные организации; исследовательские центры; гражданское общество.

Pryvrotskyi V.P.

Ternopil National Economic University

THE DEVELOPMENT AND OPERATION OF AMERICAN THINK TANKS

Summary

The development and operation of American think tanks as actors of socio-political life were investigated. It's reviewed by its impact on scientific research in the development and implementation of public policy. It's determined characteristic features of American research organizations. Criteria for assessing the impact of «think tanks» on the political and social life were presented. Their modern activity problems were given.

Keywords: think tanks; public policy; non-profit organizations, research institutions; civil society.